

S. FILIPOVA, I. PROKOPOV, E. PAUNOV, *The Numismatic Collection of the Regional Historical Museum at Kyustendil (ancient Ulpia Pautalia). Part I: Greek, Macedonian, Thracian, Roman Republican and Provincial coins*, Coin Collections and Coin Hoards from Bulgaria II, Provias Ltd., Sofia, 2009 (translation: N. Bodurova, S. Filipova, E. Paunov), 131 pp.

Publicarea sistematică a descoperirilor monetare din Bulgaria beneficiază de o tradiție îndelungată, la care au contribuit, de-a lungul timpului, specialiști renumiți, precum N. Mouchmov, Th. Gerassimov sau J. Youroukova. În ultimele două decenii, cercetarea numismatică de la sudul Dunării s-a remarcat printr-o serie de proiecte consistente, de natură diversă, în care sunt implicate, deopotrivă, instituții publice și private. Lucrarea de față aparține unui astfel de proiect – *Coin Collections and Coin and Coin Hoards from Bulgaria* (abr. CCCHBulg), inițiat încă de la începutul anilor 1990 de către I. Prokopov¹. În forma lui actuală, acesta este de dată recentă și beneficiază de implicarea unei ample echipe de specialiști în domeniul numismaticii grecești și romane. Se urmărește publicarea sistematică a colecțiilor de monede antice aflate în principalele muzee de pe teritoriul Bulgariei. Se dorește ca editarea acestora să respecte standardele actuale ale cercetării numismatice, atât în ceea ce privește conținutul, cât și forma aleasă (text în limba engleză, ilustrație digitală pentru fiecare monedă)². Toate aceste exigențe par să fie îndeplinite în primele trei volume care au apărut până în acest moment³. Potrivit

intențiilor autorilor, se prognozează finalizarea altor trei, în perioada imediat următoare⁴.

Lucrarea recenzată reprezintă cel de-al doilea volum din cadrul seriei. Acesta conține doar o parte din monedele antice aflate în colecția numismatică a muzeului regional din Kyustendil. Este vorba despre monedele grecești, tracice, macedonene, romane republicane și romane provinciale. Se intenționează includerea restului pieselor antice – tezaurul

Coins and Coin Hoards V–I c. BC, CCCHBulg I, Part I, p. 7–67; G. Dzanev, I. Prokopov, *The numismatic collection of the Historical Museum Razgrad (ancient Abritus). Coin Hoards and Coins from II – I c. BC*, CCCHBulg I, Part II, p. 69–103, Provias Ltd., Sofia, 2007, 104 p.; S. Filipova, I. Prokopov, E. Paunov, *The numismatic collection of the Regional Historical Museum at Kyustendil (ancient Ulpia Pautalia). Part I: Greek, Macedonian, Thracian, Roman Republican and Provincial coins*, CCCHBulg II, Provias Ltd., Sofia, 2009, 131 p.; I. Prokopov, S. Filipova, E. Paunov, A. Tenchova, N. Boyadjiev, *The Numismatic Collection of the Regional Historical Museum at Smolyan (Central Rhodopes). Coins from the 5th century BC to 6th century AD*, CCCHBulg III, Provias Ltd., Sofia, 2009, 224 p.

⁴ I. Prokopov, S. Filipova, E. Paunov, S. Ignatova, *Numismatic Collection of the Regional Historical Museum Pazardjik (ancient Bessapara)*, CCCHBulg IV (forthcoming 2010); N. Torbov, E. Paunov, I. Prokopov, *Numismatic Collection of the Regional Historical Museum Vratza. Part I*, CCCHBulg V (forthcoming 2011); I. Prokopov, S. Filipova, E. Paunov, M. Andonova, *Numismatic Collection of the Regional Historical Museum at Blagoevgrad (Pirin Macedonia)*, CCCHBulg VI (forthcoming 2012). Informațiile respective sunt preluate după E. Paunov, I. Prokopov, S. Filipova, op. cit. (n. 2), p. 2050.

¹ I. Prokopov, *Numizmatichna koleksiia na Smolianskiia muzei: V v. pr.n.e.–VI v / Numismatic Collection of Historical Museum – Smoljan: V. b.c.–VI*, Sofia, Izd-vo „Sida”, 1991.

² E. Paunov, I. Prokopov, S. Filipova, *Re-discovering Coins: Publication of The Numismatic Collections in Bulgarian Museums – A New Project*, în *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow, 31 August–4 September 2009* (ed. N. Holmes), Spink & Son Ltd., London, 2011, p. 2047.

³ R. Gushterakliev, I. Prokopov, *The numismatic collection of the Historical Museum Lovech (ancient Melta)*.

de la Rezhantsi și emisiunile romane imperiale – într-un volum separat. Tomul conține o introducere (p. 7–15), o listă a abrevierilor (p. 16–18), o hartă a regiunii Kyustendil (p. 19) și un Catalog al monedelor (p. 20–131).

Partea introductivă este destul de consistentă și conține numeroase informații care se vor dovedi foarte utile în utilizarea efectivă a Catalogului. Se trasează caracteristicile geografice ale zonei și se încearcă schițarea principalelor repere ale evoluției istorice a acesteia. În epoca fierului, la Kyustendil a fost identificată o așezare a tribului tracic Dentheleti, a cărui autoritate se întindea în întreaga regiune. După cucerirea romană aceasta capătă statut urban, abia în vremea lui Traian (*Ulpia Pautalia*) teritoriul civic al orașului extinzându-se până în secolul al III-lea. Este relevant faptul că aici a funcționat o monetărie provincială, de la Antoninus Pius până la Caracalla. Reconstituirea tabloului circulației monetare are la bază numeroasele descoperiri numismatice făcute de-a lungul timpului, în regiunea Kyustendil. Prezentarea acestora se realizează într-o formă succintă, pe etape cronologice și tipuri de descoperiri, fiind însoțită de reperele bibliografice necesare. Un rol foarte important îl ocupă tezaurele, care sunt bine documentate. Perioada cea mai bine reprezentată este aceea a secolelor IV–III a.C., căreia îi aparțin și acumulările de mari dimensiuni de la Dupnitsa și Rezhantsi. Primul depozit conținea peste 3000 de tetraoboli de la *Histiaia (Euboia)*, iar cel de-al doilea cuprindea, inițial, peste 82 de kg de monede elenistice timpurii, din aur și din argint. În ambele cazuri, cea mai mare parte a monedelor și, implicit, a informației numismatice a dispărut, puținele piese recuperate fiind împrăștiate în colecțiile diferitelor muzee din Bulgaria. Într-un plan secundar sunt lăsate descoperirile izolate, foarte importante în reconstituirea numerarului circulant în epocă. Din păcate, despre acestea ni se oferă doar câteva date lacunare.

În lista abrevierilor sunt incluse, în special, titluri de cataloage de colecție și determinatoare numismatice. Suportul cartografic este destul de restrâns, limitându-se la o singură hartă generală, a Bulgariei, pe care este marcat districtul administrativ Kyustendil. Nucleul lucrării îl reprezintă Catalogul monedelor. Acesta este realizat într-o manieră bine-cunoscută, specifică lucrărilor din seria *Sylloge Nummorum Graecorum*. Prezentarea pieselor este una detaliată și conține date metrologice, numere de inventar, descriere (legendă, imagine) și identificare (emitent, nominal și catalog). Majoritatea acestora sunt ilustrate în pagina alăturată, calitatea fotografiilor, în alb și negru fiind una deosebită. În Catalog sunt înregistrate 819 monede, împărțite în patru categorii: cele din perioada greacă și elenistică (p. 20–43), din perioada romană republicană (p. 44–47), emisiunile romane provinciale (p. 48–87) și tezaurele (p. 88–131).

Prima dintre ele este cea mai eterogenă și conține o diversitate impresionantă de emitenți și nominaluri, care se eșalonează pe parcursul a cinci secole. Piese sunt organizate pe criterii geografice, iar în interiorul fiecărui spațiu există o ordine cronologică. Am întocmit o listă succintă a unităților geografice prezente: *Attica, Euboia, Asia Minor, Illyria, Thracia și Macedonia*. De departe, grupul macedonean este cel mai bine reprezentat, prin

122 de exemplare. În interiorul acestuia, ponderea semnificativă o au piesele de argint și de bronz ale regilor macedoneni (de la Filip al II-lea până la Perseus) și emisiunile autonome ale orașelor (sec. II–I a.C.). Se remarcă numărul mare de imitații barbare (celtice), realizate după aceste două categorii. Dintre monedele bătute în zona Thraciei, se impun, cantitativ, cele ale Insulei *Thasos*. Atrage atenția un lot consistent și unitar de tetraoboli (23 ex.) de la *Histiaia (Euboia)*. Din tot acest grup greco-elenistic se cunosc informații doar despre proveniența unei singure monede, de la Augustus (nr. 191 în Catalog). Denarii republicani (26 ex.) figurează în cea de-a doua secțiune, cu mențiunea „piese izolate”, dar nu există niciun fel de date despre locul descoperirii lor.

Emisiunile romane provinciale, înregistrate în cea de-a treia categorie, sunt numeroase (229 ex.). Aria lor de proveniență se restrânge, cu puține excepții, la zona Peninsulei Balcanice. Au întâietate piesele din monetăria locală – 90 ex., din care jumătate aparțin Faustinei II, dar sunt bine reprezentate și alte centre învecinate, precum: *Serdica* – 39 ex., *Viminacium* – 38 ex. sau *Philippopolis* – 30 ex. Probabil că, și în acest caz, circulația acestor categorii de emisiuni (provinciale), urmează criteriul proximității geografice, situație frecvent întâlnită în lumea romană. Din afara Balcanilor apar doar piese de la *Nicaea (Bithiniae)* (9 ex.), date, majoritatea, în timpul domniilor lui Severus Alexander și Gordianus III. Există încă discuții cu privire la prezența lor, în număr considerabil, în acest areal, mai ales în această perioadă. Pentru identificarea monedelor din Dacia și a celor de la *Viminacium* ar fi fost mai potrivită folosirea lucrării lui Ferenc Martin (*Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Budapesta-Bonn, 1992). Mai mult de o treime dintre emisiunile provinciale (77 ex.) au fost aflate în săpăturile arheologice sistematice efectuate, de-a lungul mai multor campanii, în așezarea de la *Pautalia* și în *territorium*-ul ei (majoritatea publicate, anterior, de către S. Filipova). În acest caz ar fi fost foarte util un plan arheologic al sitului sau o hartă a regiunii, pe care, eventual, să fie marcate descoperirile monetare.

Principalele probleme pe care le ridică cele trei grupe cronologice de piese, expuse succint, se referă la tipul descoperirii și la originea acestora. Numărul monedelor cu proveniență sigură, arheologică este foarte mic (doar 79 ex.). În afara acestora și a denarilor republicani nu știm dacă ele reprezintă tezaure sau descoperiri izolate sau unde au fost găsite. În general, colecțiile muzeelor locale sunt constituite pe calea donațiilor, achizițiilor și săpăturilor, din piesele descoperite în regiunea respectivă⁵. Dar nu întotdeauna se respectă o astfel de regulă, căci colecțiile pot oferi multe surprize, așa cum vom vedea și în cazul tezaurelor. Nu apare nicio referire, în volum, despre achiziții, donații sau alte activități similare, care ar fi putut fi consemnate în registrele muzeului. Din păcate, parcimonia de informații care însoțesc aceste loturi diminuează, semnificativ, valoarea lor pentru cercetarea numismatică.

Ultima parte a volumului include nouă depozite monetare, ordonate cronologic. Trei dintre acestea sunt inedite (Kotkerinovo, Laskarevo, Kamenik), restul fiind cunoscute din literatura de specialitate. Republicarea lor permite autorilor completarea și actualizarea informațiilor.

Este interesant că trimiterile bibliografice, în fiecare caz, nu se realizează în interiorul Catalogului, ci în partea introductivă a lucrării. Doar patru tezaure provin din regiunea Kyustendil, restul fiind descoperite în teritoriile vecine – Blagoevgrad (la Razlog, Laskarevo, Kotkerinovo) și Sofia (la Samokov) sau apropiate – Pazardjik (la Kapitan Dimitrevo). Se pot formula unele aprecieri interesante cu privire la cronologia și compoziția acestora. Astfel, pentru perioada greacă și elenistică, proporțiile emitenților și nominalurilor din depozite sunt apropiate de cele constatate în cazul monedelor înregistrate în prima parte a Catalogului, fără loc de descoperire. În schimb, cele două tezaure din epoca imperială sunt alcătuite, preponderent, din emisiuni ale orașelor macedonene și lipsesc piesele de la *Pautalia*. O asemenea situație nu este confirmată de rezultatele săpăturilor din așezare. Toate depozitele sunt de dimensiuni medii, doar cel de la Kamenik depășind 100

de monede. Acesta are o structură mixtă, fiind compus din piese imperiale (denari și antoninieni) și emisiuni provinciale. Îngroparea lui este corelată cu invaziile gotice din anii 249/251 p.Chr.

Absența unor indici, de orice fel, precum și sumarul, foarte general, îngreunează accesul la conținut. Astfel de situații, alături de altele similare, surprinse pe parcursul prezentării, se pot remedia foarte ușor. Volumul în sine constituie o realizare solidă, la toate standardele actuale, atât în ceea ce privește conținutul, cât și forma. Ideea și munca pe care se bazează această serie de publicații numismatice se cuvin apreciate, pe măsură. Urăm autorilor să găsească înțelegere și deschidere la cât mai multe muzee, pentru a le putea face cunoscute colecțiile într-un mod cât mai plăcut și util.

LUCIAN MUNTEANU